

# Πρόταση Διαδικτυακής Συν-Παρουσίας και Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών στο Πλαίσιο των Δημιουργικών Τάξεων των Δημοτικών Σχολείων της Ζώνης Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας Πατησίων

Μπέσιος Αντώνιος<sup>1</sup>, Λαμπροπούλου Νίκη<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Διευθυντής 152<sup>ου</sup> Δημοτικού Σχολείου Αθηνών  
[adonisbessios@gmail.com](mailto:adonisbessios@gmail.com)

<sup>2</sup> Ερευνήτρια - Δασκάλα, Wire Communications Laboratory, Πανεπιστήμιο Πατρών  
[nlampropoulou@wcl.ee.upatras.gr](mailto:nlampropoulou@wcl.ee.upatras.gr)

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σήμερα, η αποτελεσματική αξιοποίηση Εργαλείων Διαδικτύου 2.0 (Web 2.0) και Κοινωνικών Δικτύων (Social Media) στα δημοτικά σχολεία μπορεί να γίνει στο πλαίσιο των Δημιουργικών Τάξεων (ΔΤ) με στόχο όχι μόνο την απόκτηση και εμπέδωση γνώσεων αλλά και την ανάπτυξη κοινών αξιών και δεξιοτήτων όπως η συνεργασία και επικοινωνία. Ως ΔΤ ορίζονται τα καινοτόμα περιβάλλοντα μάθησης που ενσωματώνουν πλήρως το δυναμικό των ΤΠΕ για την καινοτομία στις πρακτικές μάθησης και διδασκαλίας. Τέτοια περιβάλλοντα προτείνεται να αναπτυχθούν περαιτέρω με τη χρήση Εργαλείων Web 2.0 και κοινωνικών δικτύων για την ανταλλαγή πληροφοριών και καλών πρακτικών, με τη συμμετοχή μαθητών, εκπαιδευτικών και σχολείων σε κοινότητες μάθησης και συνεργασίας (διαδικτυακές, δια ζώσης ή μικτές).

Στα 44<sup>ο</sup> και 152<sup>ο</sup> Δημοτικά Σχολεία, και στο 110ο Νηπιαγωγείο της Αθήνας που συμμετέχουν στο πιλοτικό πρόγραμμα Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ) οι εκπαιδευτικοί των ΤΠΕ, των Εικαστικών και της Θεατρικής Αγωγής εργάζονται μαζί με το δάσκαλο της τάξης στο ίδιο περιβάλλον, μέσα στην τάξη, συγκλίνοντας τις εκπαιδευτικές διαθεματικές δραστηριότητες. Με τον τρόπο αυτό, όχι μόνο οι μαθητές επωφελούνται από τις τεχνολογικά ενισχυμένες δραστηριότητες μάθησης, αλλά και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν σε μια ενδοϋπηρεσιακή κατάρτιση σχετικά με τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες που απαιτούνται για να εργαστούν στις ΔΤ. Οι πρωτοβουλίες αυτές υιοθετήθηκαν ως καλές πρακτικές και από άλλα σχολεία ΖΕΠ.

**ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ:** κοινωνικά δίκτυα (Social Media), εργαλεία διαδικτύου 2.0 (Web 2.0), Δημοτικά Σχολεία, κοινότητες πρακτικής, δημιουργικές τάξεις, Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα 44<sup>ο</sup> και 152<sup>ο</sup> Δημοτικά Σχολεία Αθηνών είναι δυο συστεγαζόμενα οκταθέσια ολόημερα δημοτικά σχολεία που μαζί με το 110ο Νηπιαγωγείο στην περιοχή των Πατησίων (Αθήνα) εφαρμόζουν πιλοτικά το πρόγραμμα Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ). Τα συγκεκριμένα σχολεία (όπως και τα σχολεία των άλλων ΖΕΠ) επιλέχθηκαν όχι γιατί είχαν σοβαρά προβλήματα σχολικής διαρροής και αποτυχίας,

όπως θα περίμενε κανείς σύμφωνα με τη στοχοθεσία του προγράμματος ΖΕΠ, αλλά γιατί, μεταξύ πολλών υποψήφιων σχολείων, ήταν από τα ελάχιστα που μετά την πρόταση του οικείου σχολικού συμβούλου και του επιστημονικού υπεύθυνου του προγράμματος δέχτηκαν, με απόφαση των συλλόγων διδασκόντων τους, να συμμετάσχουν στο πιλοτικό πρόγραμμα.

Στο πλαίσιο του προγράμματος ΖΕΠ, ομάδες όμορων σχολείων εφαρμόζουν μια δέσμη καινοτόμων εκπαιδευτικών και κοινωνικών δράσεων οι οποίες έχουν σκοπό να μειώσουν τη σχολική αποτυχία και τη σχολική διαρροή μαθητών που προέρχονται από υποβαθμισμένο περιβάλλον. Ο θεσμός έχει δοκιμαστεί στο παρελθόν στην Αγγλία (1966, 1998), στη Γαλλία (1982) και στην Κύπρο (2003) με τους ίδιους στόχους αλλά διαφορετικές κάθε φορά αφετηρίες όσον αφορά το θεσμικό πλαίσιο, την οργάνωση του εγχειρήματος και –το κυριότερο– την πολιτική με την οποία εναρμονίστηκαν ή την οποία έπρεπε να υπηρετήσουν (Βέναβουα κ.ά., 2009, Besios & Lambropoulos, 2014).

Τα χαρακτηριστικά των μαθητών, που συνήθως προέρχονται από υποβαθμισμένες περιοχές, είναι: η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η τάση προς την παραβατικότητα, η χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση (κυρίως στη γλώσσα και τα μαθηματικά), η πλημμελής φοίτηση, η έλλειψη στιβαρής γονικής μέριμνας, η έλλειψη βοήθειας στο σπίτι, όπως επίσης, η κακή οικονομική κατάσταση των οικογενειών, η ελλιπή φροντίδα υγείας, η κακή διατροφή, κλπ.

Τα προβλήματα αυτά, που είναι κυρίως κοινωνικοοικονομικά, έχουν άμεσο αντίκτυπο στη σχολική ζωή των μαθητών. Χωρίς ριζικές παρεμβάσεις σε όλα τα επίπεδα, τα χαρακτηριστικά αυτά αναπαράγονται στις υποβαθμισμένες περιοχές και συμβάλλουν στη διαιώνισή τους δημιουργώντας έναν αυτοσυντηρούμενο φαύλο κύκλο. Δημιουργείται μια νέα πραγματικότητα για τους σχεδιαστές της εκπαιδευτικής πολιτικής, δεδομένου ότι έχουν να αντιμετωπίσουν μια εκπαιδευτική ανάγκη όχι για μεμονωμένους μαθητές, συνήθως μερικούς σε κάθε σχολείο, αλλά για ολόκληρες περιοχές.

Με τις ΖΕΠ, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα προσπαθεί να εξαλείψει τις εκπαιδευτικές (μόνο) ανισότητες που προκύπτουν από τις κοινωνικές ανισότητες μέσω ειδικών εκπαιδευτικών δράσεων που έχουν ως στόχο να παρέχουν σε όλους τους μαθητές ίσες ευκαιρίες στη μάθηση, στην πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας. Το κρίσιμο ερώτημα είναι κατά πόσο μπορεί να είναι αποτελεσματική μια τέτοια (μόνο εκπαιδευτική) παρέμβαση για ένα παιδί που εξακολουθεί, για παράδειγμα, να έχει άνεργους γονείς, ή που ζει σε ένα σπίτι χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα ή θέρμανση όταν είναι γνωστό από τη διεθνή εμπειρία ότι οι παρεμβάσεις ενός κράτους πρόνοιας οφείλουν να είναι πολυδιάστατες και σε βάθος χρόνου.

Σε αντίθεση με το θεσμικό πλαίσιο άλλων χωρών όπου για τη διοίκηση μιας ΖΕΠ, καθώς και για το σχεδιασμό της εκπαιδευτικής της δράσης, ως υπεύθυνα ορίζονται συλλογικά όργανα διοίκησης με μέλη από την τοπική κοινωνία που πιθανόν καμιά σχέση δεν έχουν με την εκπαίδευση, το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο αναθέτει τη λειτουργία των ΖΕΠ στους συλλόγους των διδασκόντων στα σχολεία που τις αποτελούν καθώς και σε μια ομάδα επιστημόνων που επιβλέπει την εφαρμογή του πιλοτικού προγράμματος. Το πλαίσιο είναι μεν μάλλον περιοριστικό και άτολμο σε σχέση με τα προαναφερθέντα ευρωπαϊκά, παρέχει ωστόσο τα περιθώρια για

αλλαγές, ικανές να δώσουν μια διαφορετική φυσιογνωμία και προοπτική σε μια σχολική μονάδα.

Οι τρεις άξονες που συγκροτούν την εκπαιδευτική διαδικασία κατά τον Bernstein είναι το πρόγραμμα σπουδών, οι παιδαγωγικές μέθοδοι και η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου (Bernstein 1991, σ. 63-64). Η νομοθεσία που διέπει τις ΖΕΠ στην Ελλάδα έχει περιγράψει αδρά τις καινοτομίες στην εκπαιδευτική διαδικασία αλλά οι αλλαγές στους τρεις αυτούς άξονες αποφασίζονται ως επί το πλείστον από τους εκπαιδευτικούς. Αναμφίβολα, οι αλλαγές όταν εφαρμόζονται επηρεάζουν τους εκπαιδευτικούς (και τους επιστήμονες και τα στελέχη της εκπαίδευσης που συμπληρώνουν την ομάδα) και τους μαθητές και τις οικογένειές τους -και κατ' επέκταση την ευρύτερη τοπική κοινωνία- που είναι οι αποδέκτες της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Η αλλαγή της ταυτότητας των εκπαιδευτικών έχει ανάκλαση στην ταυτότητα των μαθητών και το αντίστροφο. Σε μια πιλοτική ΖΕΠ συγκροτείται -και τροφοδοτείται διαρκώς- ένα κλειστό σύστημα αλλαγών. Μια μικρή παρέμβαση σε οποιοδήποτε σημείο του κύκλου μπορεί να σηματοδοτήσει μια ριζική και θετική αλλαγή στην εκπαιδευτική διαδικασία ή να προκαλέσει δυσλειτουργίες και αντιδράσεις. Το σχολικό συγκρότημα αυτοοργα-νώνεται και αξιοποιώντας τις εισηγήσεις των διευθυντών και τις προτάσεις του συλλόγου διδασκόντων των σχολείων, αποφασίζει το περιεχόμενο και την οργάνωση του ωρολογίου προγράμματος μέσα στα όρια του θεσπισμένου αναλυτικού προγράμματος, σύμφωνα με τις ανάγκες των μαθητών της περιοχής. Παράλληλα, αξιοποιεί την παρουσία δεύτερου δασκάλου στην τάξη όπως προβλέπεται από τον επιστημονικό σχεδιασμό του προγράμματος και εφαρμόζει διάφορα μοντέλα συνδιδασκαλίας τις ώρες του γλωσσικού μαθήματος και των μαθηματικών, ενώ ταυτόχρονα εκπονεί και διενεργεί μικρά και μεγαλύτερα προγράμματα διαφοροποιημένης, εξατομικευμένης και ενισχυτικής διδασκαλίας όπου θεωρείται απαραίτητο. Το ωρολόγιο πρόγραμμα επεκτείνεται και πέρα από τις συμβατικές σχολικές ώρες, τα απογεύματα και τα Σαββατοκύριακα με τμήματα δημιουργικών δραστηριοτήτων. Στο πλαίσιο του Σχεδίου Δράσης της ΖΕΠ Πατησίων γίνονται περιβαλλοντικά και πολιτιστικά προγράμματα, προγράμματα αγωγής υγείας, συμμετοχές σε πανελλήνιους και πανευρωπαϊκούς διαγωνισμούς ρομποτικής, μαθηματικών, συγγραφής, καλλιτεχνικής δημιουργίας, εξοικονόμησης ενέργειας, συνεργασίες με ελληνικούς και ξένους εκπαιδευτικούς οργανισμούς, διαδικτυακές επισκέψεις σε εικονικά μουσεία, τηλεδιασκέψεις, υποστήριξη της συνεργατικής συγγραφής των μαθητών σε πρόγραμμα eTwinning. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται ως ανταλλαγή καλών πρακτικών τόσο στο Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (ΠΣΔ) όσο και στην ευρύτερη ελληνική εκπαιδευτική κοινότητα μέσω εργαλείων του Web 2.0 και της ιστοσελίδας των σχολείων.

Το προσωπικό στα 44ο και 152ο Δημοτικά Σχολεία Αθήνας, και στο 110ο Νηπιαγωγείο Αθηνών, αποτελείται από 43 δασκάλους, 7 νηπιαγωγούς, 2 ψυχολόγους, 1 κοινωνικό λειτουργό και τους επιστημονικούς συνεργάτες: ένα μέλος ΔΕΠ του Πανεπιστημίου Αθηνών υπεύθυνο για τη ΖΕΠ, έναν ερευνητή ειδικό στις μαθησιακές δυσκολίες, έναν ειδικό παιδαγωγό, ένα σύμβουλο διοίκησης σχολικών μονάδων και τον σχολικό σύμβουλο της περιοχής. Οι διευθυντές των σχολικών μονάδων, ο σχολικός σύμβουλος και ο επιστημονικός υπεύθυνος συγκροτούν το όργανο διοίκησης της ΖΕΠ. Ανάδοχος του έργου είναι η Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογών Εκπαιδευτικών Δράσεων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΑΙΘ) και

φορέας υλοποίησης η Σχολική Επιτροπή Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της 5<sup>ης</sup> Δημοτικής Κοινότητας του Δήμου Αθηναίων.

Η πρόταση αυτή συνδέει την εργασία που γίνεται στη ΖΕΠ με τη χρήση των ΤΠΕ και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών με τη χρήση και τη μεταγνώση που αναδεικνύονται μέσω των κοινωνικών δικτύων. Παρ' όλα αυτά, για να υπάρξει αυτή η μεταγνώση πρέπει να υπάρχει η παρουσία στο διαδίκτυο ως μεταφορική προβολή του διαδικτυακού εαυτού τόσο του εκπαιδευτικού όσο και του σχολείου αλλά και της κοινότητας στην οποία ανήκει. Έτσι η αποτελεσματική αξιοποίηση Εργαλείων Διαδικτύου 2.0 (Web 2.0) και Κοινωνικών Δικτύων (Social Media) στα δημοτικά σχολεία μπορεί να συνδυαστεί με την εργασία μέσα στην τάξη για την ανάδειξη και διάχυση των καλών πρακτικών. Το πλαίσιο των Δημιουργικών Τάξεων (ΔΤ) με την παράλληλη χρήση ενός διαδικτυακού οικοσυστήματος αποσκοπεί και στην ανάπτυξη κοινού ενδιαφέροντος, γνώσεων για συζήτηση, κοινών αξιών και δεξιοτήτων όπως η συνεργασία και επικοινωνία. Οι ΔΤ ως καινοτόμα περιβάλλοντα μάθησης συνδυάζουν και ενσωματώνουν πλήρως το δυναμικό των ΤΠΕ συνολικά σε κοινότητες μάθησης και συνεργασίας, διαδικτυακές, δια ζώσης ή μικτές.

Τα 44ο και 152ο Δημοτικά Σχολεία, και το 110ο Νηπιαγωγείο της Αθήνας συμμετέχουν στο πιλοτικό πρόγραμμα Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας (ΖΕΠ) μέσω των ΔΤ ώστε οι μαθητές από όχι και τόσο ευνοϊκά κοινωνικά και οικογενειακά περιβάλλοντα να επωφελούνται από τις τεχνολογικά ενισχυμένες δραστηριότητες μάθησης. Επίσης οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν σε συνεχόμενη ενδοϋπηρεσιακή κατάρτιση σε συνεργασία με ειδικούς ερευνητές και επιμορφωτές από την Ελλάδα αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

### **ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ ΕΝΤΟΣ ΖΕΠ**

Η πολιτική των ΖΕΠ αποτελεί στρατηγική επιλογή ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών για την καταπολέμηση του λειτουργικού αναλφαριθμητισμού, της σχολικής διαρροής και της σχολικής αποτυχίας. Η σημασία και η συμβολή της πολιτικής αυτής στην μείωση της σχολικής αποτυχίας έχει τονιστεί στις εκθέσεις των εμπειρογνομόνων του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη ΖΕΠ Πατησίων έχουν υιοθετηθεί ως πλαίσιο για το σχεδιασμό, εφαρμογή και διάχυση της εκπαιδευτικής καινοτομίας οι Δημιουργικές Τάξεις (ΔΤ - Creative Classrooms) όπως περιγράφονται αναλυτικά από την Bocconi κ.ά. (2012). Οι ΔΤ αναφέρονται σε καινοτόμα περιβάλλοντα μάθησης που ενσωματώνουν πλήρως το δυναμικό των ΤΠΕ για την καινοτομία στις πρακτικές μάθησης και διδασκαλίας. Οι ΔΤ λειτουργούν ως πλαίσιο ανάλυσης εκπαιδευτικής καινοτομίας με τη χρήση ΤΠΕ, και συγκεκριμένα με τη χρήση εργαλείων Web 2.0 και κοινωνικών δικτύων.

Ο εκπαιδευτικός Πληροφορικής συνεργάζεται με τον εκπαιδευτικό των Εικαστικών, τον εκπαιδευτικό της Θεατρικής Αγωγής και τους δασκάλους Γενικής και Ειδικής Αγωγής ώστε να διευκολυνθεί η υλοποίηση του έργου με τη χρήση των ΤΠΕ ως μέσου συνεργασίας. Οι εκπαιδευτικοί συν-εργάζονται σε ζευγάρια ή σε τριάδες, με τον εκπαιδευτικό ΤΠΕ να δρα ως καταλύτης, και έχουν τη δυνατότητα ανταλλαγής δεξιοτήτων, γνώσεων και εμπειριών. Σύμφωνα με τη Bocconi και συνεργάτες (2012) που δημιούργησαν το πλαίσιο των ΔΤ στην Ευρώπη, η καινοτομία στην εκπαίδευση αποτελεί βασική προτεραιότητα σε διάφορες πρωτοβουλίες της στρατηγικής για την Ευρώπη του 2020: για παράδειγμα, όσον αφορά την Ατζέντα για νέες δεξιότητες και

θέσεις εργασίας, τη Νεολαία σε κίνηση, το ψηφιακό θεματολόγιο και το θεματολόγιο της καινοτομίας. Οι ΔΤ απαιτούν καινοτόμες παιδαγωγικές πρακτικές, αυξημένες εκπαιδευτικές ικανότητες, παρέμβαση στην οργάνωση των προγραμμάτων σπουδών και συνεχή αξιολόγηση των διαφόρων επιπέδων. Μια τέτοια εφαρμογή είναι άμεσα συνδεδεμένη με το περιεχόμενο και τα προγράμματα σπουδών, την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου, την εκμάθηση των καλών πρακτικών, τις πρακτικές διδασκαλίας, την οργάνωση, την ηγεσία και τις αξίες, την συνδεσιμότητα με ανθρώπινο και τεχνικό περιβάλλον και την υποδομή.

### **ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΔΤ ΣΤΗ ΖΕΠ ΜΕ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΠΕ**

Οι εκπαιδευτικοί και διευθυντές των 44<sup>ο</sup> και 152<sup>ο</sup> Δημοτικών Σχολείων Αθηνών αποφάσισαν να υιοθετήσουν την ένταξη των σχολείων στη ΖΕΠ και την ενσωμάτωση των πλαισίων ΔΤ. Οι εκπαιδευτικοί των καλλιτεχνικών και της θεατρικής αγωγής μαζί με τον εκπαιδευτικό της τάξης εργάζονται μαζί στο ίδιο περιβάλλον στην τάξη χρησιμοποιώντας την υποδομή των ΤΠΕ για τη συγχώνευση και σύγκλιση των διαθεματικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Με τον τρόπο αυτό, όχι μόνο οι μαθητές επωφελούνται από τις τεχνολογικά ενισχυμένες δραστηριότητες μάθησης, αλλά και οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν σε ενδοϋπηρεσιακή κατάρτιση σχετικά με τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες που απαιτούνται για τις δημιουργικές δραστηριότητες.

Τα κύρια χαρακτηριστικά των ΔΤ όπως καθορίζονται από το ευρωπαϊκό πλαίσιο και την ένταξή τους στην καθημερινή σχολική πράξη ενσωματώθηκαν ως εξής:

#### **Περιεχόμενο και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Content and Curricula):**

Εφαρμόζεται ένα καινοτόμο και ευέλικτο πρόγραμμα σπουδών στο οποίο προσαρμόζονται και αξιοποιούνται και τα υπάρχοντα σχολικά εγχειρίδια. Η χρήση των ΤΠΕ -και κυρίως νέα εργαλεία ειδικά για να ενισχύσουν την εξωτερική συνεργασία με άλλους μαθητές, θεσμικούς φορείς και εκπαιδευτικούς οργανισμούς μέσω του ευρωπαϊκού προγράμματος eTwinning- διευκολύνουν κατά πολύ τη διαχείριση του εκπαιδευτικού χρόνου. Βελτιώνεται η αυτοεικόνα και η αυτοπεποίθηση των εκπαιδευτικών παρά την οικονομική, επαγγελματική και κοινωνική υποτίμησή τους με άμεσο αντίκτυπο στην διδασκαλία τους.

**Αξιολόγηση (Assessment):** Καινοτόμες προσεγγίσεις αξιολόγησης με τη χρήση των ΤΠΕ μπορούν να αναδείξουν δεξιότητες για τον 21<sup>ο</sup> αιώνα που εφαρμόζονται στη χρήση των κοινωνικών δικτύων και εργαλείων Web 2.0. Η βιώσιμη και καινοτόμα διαμορφωτική αξιολόγηση στο σχολείο είναι σε μεγάλο μέρος της χωρίς ιδιαίτερη πρακτική χρήση λόγω της απουσίας ενός μόνιμου προσωπικού και κατ' επέκταση της απαραίτητης συνοχής αλλά και του συγκεκριμένου πλαισίου για την αξιολόγηση.

**Διαθεματικές μαθησιακές πρακτικές (Learning practices):** Μια ποικιλία μαθησιακών πηγών οργανώνονται θεματικά για την προώθηση της «οριζόντιας συνδετικότητας» και την παροχή της δυνατότητας στους εκπαιδευόμενους να αναλύσουν και να κατανοήσουν εκπαιδευτικές καταστάσεις από πολλαπλές οπτικές γωνίες. Οι πληροφορίες στο Διαδίκτυο και τα εργαλεία Web 2.0 όπως και οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν νέους τρόπους για την ανάκτηση πληροφοριών από διαφορετικές περιοχές για τη δημιουργία πλούσιου εκπαιδευτικού περιεχομένου. Επίσης, κάθε εκπαιδευτικός ενθαρρύνεται από τις διευθύνσεις των σχολείων της ΖΕΠ Πατησίων να πειραματιστεί με νέες πρακτικές διδασκαλίας και μάθησης, χωρίς το φόβο της «αποτυχίας». Η φιλοσοφία πειραματισμού και «απεννοχοποίησης του λάθους» αλλάζει ριζικά την μαθησιακή διαδικασία καθώς, πριν

την υλοποίηση του έργου, οι καινοτόμες μαθησιακές πρακτικές ήταν δύσκολο να υλοποιηθούν.

**Διδακτικές πρακτικές (Teaching practices):** Οι ΔΤ απαιτούν οι εκπαιδευτικοί να έχουν νέους ρόλους ως μέντορες, ενορχηστρωτές και διευκολυντές της μάθησης και να λειτουργούν ως πρότυπα δημιουργικότητας και καινοτομίας. Για το λόγο αυτό, οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται αρχική εκπαίδευση και συνεχή επιμόρφωση που θα στοχεύει στην παιδαγωγική επάρκεια για την ενορχήστρωση των στρατηγικών διαχείρισης ΔΤ και δημιουργικής μάθησης (Kamrylis κ.ά., 2013). Στο πλαίσιο της ΖΕΠ Πατησίων, οι εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων (π.χ. πληροφορικοί, καλλιτεχνικών και θεατρικής αγωγής) αποκτούν παιδαγωγική εμπειρία και δοκιμάζουν στην πράξη νέες στρατηγικές διδασκαλίας, και διαχείρισης της τάξης μέσω των συνδιδασκαλιών και των επιμορφωτικών δράσεων (διαδικτυακών, δια ζώσης και μικτών). Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών που υπηρετούν στα σχολεία της ΖΕΠ Πατησίων δεν μπορούν να παραμείνουν για περισσότερα από ένα χρόνια καθώς έχουν «ευέλικτο» καθεστώς εργασίας (ωρομίσθιοι, αναπληρωτές, αποσπασμένοι κλπ). Κατά συνέπεια, η γνώση, οι δεξιότητες, οι ικανότητες και η εμπειρία που αποκτώνται διαχέονται τελικά σε άλλα σχολεία και τα σχολεία της ΖΕΠ Πατησίων ξεκινούν κάθε σχολική χρονιά σχεδόν από το μηδέν την προσαρμογή και την επιμόρφωση του προσωπικού στις καινοτόμες διδακτικές πρακτικές.

**Μάθηση-με-δημιουργία (Learning by creating):** Στις ΔΤ συμμετέχουν ενεργά οι μαθητές ως δημιουργοί περιεχομένου, προκειμένου να τροφοδοτηθεί η δημιουργική φαντασία, η καινοτομία και η αυθεντική μάθηση σε πραγματικές συνθήκες. Οι ΤΠΕ προσφέρουν τα μέσα για τη συνεργασία σε ομάδες, το συν-σχεδιασμό των δραστηριοτήτων από τις ομάδες των μαθητών, τη συν-δημιουργία, την επικοινωνία και την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού από τον ίδιο το μαθητή που δημιουργείται μέσω των εργαλείων Web 2.0. Είναι μεγάλη η προστιθέμενη αξία που προσφέρουν στους μαθητές οι νέες τεχνολογίες και τα μαθήματα καλλιτεχνικών και θεάτρου, καθώς είναι σημαντική η συμβολή τους στο μορφωτικό κεφάλαιο και ως εκ τούτου, στην πολιτιστική και κοινωνική αναβάθμισή τους μέσω της επαφής με ποικίλα προϊόντα πολιτισμού. Ενισχύεται όχι μόνο η εκπαιδευτική διαδικασία στο σχολείο και οι ομάδες των εκπαιδευτικών και των μαθητών, αλλά και η τοπική κοινότητα μέσα από τη συμμετοχή της από το σχεδιασμό ως την υλοποίηση, σε ένα πρωτοπόρο έργο με κοινούς στόχους και συνεργατικές πρακτικές.

**Διευκόλυνση στη συνεργασία μαθητή-μαθητή (Collaboration):** Τα κοινωνικά δίκτυα και τα εργαλεία Web 2.0 καθώς ενσωματώνονται στις ΔΤ συνεχώς ενθαρρύνουν τη συνεργασία των μαθητών με τους συνομηλίκους τους, ώστε οι μαθητές να μάθουν να σκέφτονται τόσο αυτοτελώς όσο και με τους άλλους, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να εξετάζουν ένα πλήθος προοπτικών συνεργασίας τόσο σε σύγχρονη όσο και ασύγχρονη μορφή για την ενίσχυση της συνεργατικής δημιουργικής μάθησης σε ομάδες.

**Οργάνωση (Organisation):** Η διάσταση αυτή των ΔΤ αποτυπώνεται στις καινοτόμες οργανωτικές πρακτικές που εφαρμόζονται στη ΖΕΠ Πατησίων (στο μικρο-, μεσο- και μακρο-επίπεδο) όπως είναι οι συνδιδασκαλίες, η ενσωμάτωση άτυπης μάθησης, κλπ. Η υιοθέτηση καινοτόμων οργανωτικών πρακτικών απαιτεί μια ευρύτερη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων και των αρχών της εκπαίδευσης. Ωστόσο, η επικοινωνία αυτή είναι συνήθως μιας κατεύθυνσης, από το σχολείο προς αυτούς, χωρίς να υπάρχει η αναγκαία αλληλεπίδραση και ανατροφοδότηση. Για το λόγο αυτό,

καταβάλλονται μεγάλες προσπάθειες για τη διάδοση της εκπαιδευτικής καινοτομίας σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, μέσω των ΤΠΕ.

Στη ΖΕΠ Πατησίων το πρόγραμμα μαθημάτων καταστρώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να διευκολύνει τους εκπαιδευτικούς να συμμετέχουν στις συχνές εσωτερικές επιμορφωτικές συναντήσεις (δύο ώρες κάθε δύο εβδομάδες) χωρίς να επιβαρύνεται το εργασιακό τους ωράριο

**Ηγεσία και αξίες (Leadership and Values):** Οι ΔΤ λειτουργούν σήμερα εντός της ΖΕΠ και, εξ ορισμού, το έργο εμπίπτει σε ένα πλαίσιο εκπαιδευτικών δομών και αξιών που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τους στόχους για τη μάθηση και τις παιδαγωγικές μεθοδολογίες, την προώθηση της ισότητας και την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στην πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, στο σεβασμό της ετερότητας, στη ενθάρρυνση των εκπαιδευτικών και την υποστήριξη των πρωτοβουλιών. Τα κοινωνικά δίκτυα και τα εργαλεία Web 2.0 χρησιμοποιούνται περιφερειακά για τη συλλογή απόψεων σχετικά με αποφάσεις, τις δραστηριότητες του σχολείου κλπ. Το σχολείο εξυπηρετεί τους μαθητές του και την τοπική κοινωνία αλλά και ταυτόχρονα επιμορφώνει, εμπιστεύεται, και ενθαρρύνει το προσωπικό του στην εφαρμογή καινοτομιών και στην υιοθέτηση των καλών πρακτικών.

**Συνδεδεσιμότητα (Connectedness):** Η συμμετοχική στάση στις δραστηριότητες και τη συνεργατική μάθηση είναι σχετική με κοινωνικούς και συναισθηματικούς παράγοντες που επηρεάζουν σε βάθος τις σχέσεις μεταξύ των μελών του σχολείου και έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ενεργητικότητα, τον ενθουσιασμό και τα κίνητρα, ιδίως για ένα σχολείο εντός ΖΕΠ. Τα κοινωνικά δίκτυα και τα εργαλεία Web 2.0 μέσα στις ΔΤ προσφέρουν νέες δυνατότητες ώστε εκπαιδευτικοί και μαθητές να συνδέονται με διάφορους εξωτερικούς φορείς με σκοπό την ενδοϋπηρεσιακή και διαθεματική συνεργασία και την ανταλλαγή πληροφοριών, εμπειριών, παιδαγωγικών προσεγγίσεων και καλών πρακτικών. Αυτό είναι εφικτό με την συνειδητή και συνεχή συμμετοχή του καθενός στη δημιουργία και διατήρηση δεσμών μεταξύ των εκπαιδευτικών και των μαθητών και τη συμμετοχή τους στα σημερινά και μελλοντικά προγράμματα.

**Υποδομή (Infrastructure):** Για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα εργαλεία Web 2.0 και την εφαρμογή των ΔΤ εντός ΖΕΠ, ήταν απαραίτητη μια δυναμική υποδομή ΤΠΕ η αξιοποίηση της οποίας υποστηρίζει την πληροφόρηση που χρειάζεται, την εμπειρία, τις δημιουργικές δραστηριότητες και κυρίως τις πλατφόρμες για τη βελτίωση και την επιτάχυνση της καινοτομίας στη διδασκαλία και τη δημιουργική μάθηση καθώς και τη διάδοση των καλών πρακτικών και των αποτελεσμάτων των προγραμμάτων. Η υποδομή χρηματοδοτήθηκε από το πιλοτικό πρόγραμμα ΖΕΠ που είναι ενταγμένο στο ΕΣΠΑ και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από εθνικούς πόρους.

## **ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑ**

Τα εργαλεία Web 2.0 και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι τα μέσα που κυοφορούν τα χαρακτηριστικά των Δημιουργικών Τάξεων (Creative Classrooms, CCR - δεσ Bocconi, Kampylis & Punie, 2012, Kampylis et al., 2013). Γι αυτό το σκοπό δημιουργήθηκε ένα πλαίσιο που ευνοεί τις πολλαπλές χρήσεις των κοινωνικών δικτύων και εργαλείων διαδικτύου 2.0 για να διαχέονται οι εκπαιδευτικές καινοτομίες των συγκεκριμένων σχολείων ΖΕΠ στον ελληνικό εκπαιδευτικό κόσμο και στις κοινότητες πρακτικής (communities of practice). Για παράδειγμα, χρησιμοποιήθηκαν web 2.0

πλατφόρμες όπως: WordPress, Slideshare, Facebook και YouTube, η πλατφόρμα των Ελλήνων εκπαιδευτικών και η Κοινότητα Πρακτικής ΖΕΠ στο ΠΣΔ. Αυτά χρησιμοποιήθηκαν τόσο για τη σύνδεση των εκπαιδευτικών μεταξύ τους όσο και για να υποστηρίξουν τους εκπαιδευτικούς να ανταλλάξουν και να συνθέσουν τις γνώσεις και εμπειρίες τους, καθώς και για να παρουσιάσουν το έργο τους. Μια νέα ιστοσελίδα (<http://152dim-athin.att.sch.gr>) αναπτύχθηκε με το ανοικτό λογισμικό διαχείρισης περιεχομένου Joomla (content management system - CMS). Η ιστοσελίδα αυτή χρησιμοποιείται ως ο επίσημος και κεντρικός διαδικτυακός κόμβος της ΖΕΠ Πατησίων, που συνδέει όλα τα άλλα εργαλεία διάχυσης και τις κοινότητες πρακτικής και μάθησης. Τα εργαλεία κοινωνικής δικτύωσης βοηθούν στην ενημέρωση και τη σύνδεση των ατόμων, ενώ τα αποτελέσματα του προγράμματος και οι καλές πρακτικές παρουσιάζονται διαδραστικά και σε διαφορετικά ακροατήρια με σκοπό τη διάχυση της εκπαιδευτικής καινοτομίας και την ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών. Το blog <http://blogs.sch.gr/152dimat> χρησιμοποιείται ως ένα διαδικτυακό ημερολόγιο διευκολύνοντας τους χρήστες να αλληλεπιδρούν. Είναι άμεσα συνδεδεμένο με την Κοινότητα Πρακτικής που αναπτύχθηκε στην πλατφόρμα του ΠΣΔ (<http://blogs.sch.gr/groups/zep-patisiwn-152odim-athinwn>). Έτσι διευρύνεται η διάχυση της εκπαιδευτικής καινοτομίας και επιτυγχάνεται η επικοινωνία με το ελληνικό εκπαιδευτικό κοινό. Η επικοινωνία αυτή διευκολύνει την παρουσία του σχολείου στο διαδίκτυο και στο πλαίσιο της αυτοαξιολόγησης καθώς οι προσπάθειες και τα αποτελέσματα της ΖΕΠ Πατησίων παρουσιάζονται συνεχώς σε μαθητές, γονείς, την ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα και τους ενδιαφερόμενους φορείς.

Η στρατηγική αυτή περιλαμβάνει τη συγχώνευση της τυπικής και άτυπης μάθησης και την ανταλλαγή καλών πρακτικών ενώ παράλληλα συντελεί στην αυτοοργάνωση του σχολείου και τη σύνδεσή του με εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες.

Απαραίτητη προϋπόθεση για να επιτευχθεί η διαδικτυακή σύνδεση των εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν (όπως το ιστολόγιο, η ιστοσελίδα και η πλατφόρμα για την Ομάδα ΖΕΠ στο ΠΣΔ) αλλά και κοινωνικών δικτύων μεταξύ τους και άρα οι κοινότητες των εκπαιδευτικών που παίρνουν μέρος σε κάθε πλατφόρμα είναι η 'διαδικτυακή παρουσία'. Σύμφωνα με τη Λαμπροπούλου και συνεργάτες (2012), ό,τι μαθαίνει ένας εκπαιδευόμενος εμφανίζεται όταν μιλά σε άλλους. Ως εκ τούτου, η σημασία της ατομικής και κοινωνικής σύνδεσης και παρουσίας είναι εμφανής σε κοινωνικές πλατφόρμες, καθώς σχετίζονται με την κοινωνική αλληλεπίδραση και την κοινωνική οργάνωση. Έτσι η μάθηση ως ανταλλαγή καλών πρακτικών σε ομάδες εκπαιδευτικών δε στηρίζεται μόνο στην μετάδοση πληροφοριών και γνώσεων για την κατασκευή νοήματος, αλλά και στις κοινωνικές και διαλογικές αλληλεπιδράσεις (Palinscar 1998). Εφόσον υπάρχει αυτή η σύνδεση στις διαδικτυακές πλατφόρμες, σύμφωνα με τους Short και συνεργάτες (1976), επιτυγχάνεται ένας βαθμός 'κοινωνικής παρουσίας' (social presence). Ο βαθμός είναι η συχνότητα παρουσίας ενός ατόμου σε μια διαμεσολαβημένη επικοινωνία και η συνακόλουθη παρουσία του στις προσωπικές αλληλεπιδράσεις του. Η 'παρουσία' αφορά την αυτο-αναπαράσταση, τον αυτο-προσδιορισμό, την ταυτότητα που επιδεικνύει κάποιος, την αυτο-οργάνωση και την αυτοαξιολόγηση. Η 'συν-παρουσία' αφορά την παρουσία μιας ομάδας εκπροσώπησης, τον αυτοπροσδιορισμό της, την οργάνωση και την αξιολόγησή της. Αν και η παρουσία και η συν-παρουσία μπορούν να διευκολυνθούν μέσω των εργαλείων του Web 2.0 και τη χρήση των κοινωνικών δικτύων, οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να παρατηρήσουν τον εαυτό τους, να προβληματιστούν



σχετικά με τη συμπεριφορά τους και να μάθουν πάντα σε σχέση με τα άλλα μέλη της ομάδας.

## ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η εφαρμογή του πιλοτικού προγράμματος ΖΕΠ και η εφαρμογή των καινοτόμων εκπαιδευτικών πρακτικών στο πλαίσιο των ΔΤ ανέδειξαν κάποιες ενδιαφέρουσες παραμέτρους της εκπαιδευτικής πραγματικότητας: α) οι εκπαιδευτικοί είναι επιφυλακτικοί απέναντι στις καινοτόμες πρακτικές λόγω των βαθιά ριζωμένων στάσεων και αντιλήψεων αλλά και λόγω έλλειψης σταθερής και ουσιαστικής ενδουπηρεσιακής εκπαίδευσης και της απαραίτητης διοικητικής στήριξης. β) οι εκπαιδευτικοί των ειδικοτήτων δεν είναι εξοικειωμένοι με την καθημερινή πραγματικότητα ενός δημοτικού σχολείου, τις απαραίτητες παιδαγωγικές πρακτικές, το περιεχόμενο σπουδών και έχουν πολλά να αποκομίσουν από μια στενή συνεργασία με τους δασκάλους της γενικής αγωγής. γ) οι δάσκαλοι του σχολείου δεν είναι εξοικειωμένοι με τα αντικείμενα των εκπαιδευτικών ειδικοτήτων και ιδιαίτερα των καθηγητών πληροφορικής. Η επαφή των δασκάλων με τις ΤΠΕ στις ΔΤ της ΖΕΠ Πατησίων και τις δυνατότητές τους ως εργαλείου μάθησης και η συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς πληροφορικής ήταν από μόνη της μια επαναστατική εκπαιδευτική πρακτική.

Η συνεργασία, βέβαια, μεταξύ των εκπαιδευτικών απαιτεί από τους διδάσκοντες διαφορετικών αντικειμένων να εισέλθουν σε κοινωνικές σχέσεις μεταξύ τους οι οποίες θα απορρέουν μέσα από μια συμμεριζόμενη κοινή συνεργατική αποστολή (Bernstein, 1991). Προϋποθέτει την ανοικτότητα του χαρακτήρα αλλά και την αμφισβήτηση της υιοθετημένης ταυτότητας και του βαθμού εξουσίας του κάθε εκπαιδευτικού και οδηγεί στην αναδιάρθρωση της ιεραρχίας στο μικρόκοσμο του σχολείου. Οι ισορροπίες είναι δύσκολο να κρατηθούν αλλά όχι ακατόρθωτο.

Η παρουσία του δεύτερου εκπαιδευτικού απειλεί την κυριαρχία και την αυθεντία του εκπαιδευτικού της τάξης αλλάζει τις ισορροπίες και γίνεται αφορμή για την αναδιανομή της εξουσίας στη σχολική τάξη. Ο εκπαιδευτικός της τάξης χάνει την ευθύνη και τη δυνατότητα της ταξινόμησης των αντικειμένων και υποχρεούται σε μια επαναδιαπραγμάτευση της παιδαγωγικής του πρακτικής. Η ισχύς της περιχάραξης της εκπαιδευτικής διαδικασίας μειώνεται και η από καιρό διαμορφωμένη και αποκρυσταλλωμένη εκπαιδευτική ταυτότητα καλείται να αλλάξει.

Επίσης, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να ενδιαφερθούν όχι μόνο για τους 'καλούς' μαθητές αλλά και με τους πιο αδύναμους μέσα από εναλλακτικές πρακτικές διδασκαλίας (διαφοροποιημένη, εξατομικευμένη, ενισχυτική). Οι πρακτικές αυτές απαιτούν σχεδιασμό και προετοιμασία, έχουν εν ολίγοις υψηλές απαιτήσεις και συγκρούονται με τις εγκατεστημένες ταυτότητες των εκπαιδευτικών δημιουργώντας έτσι άλλον ένα λόγο αντίστασης στις επιχειρούμενες αλλαγές.

Οι ΔΤ στις ΖΕΠ βασίζονται στη λογική της θετικής διάκρισης· επενδύονται επιπλέον πόροι, ανθρώπινοι και οικονομικοί, σε περιοχές με χαμηλούς κοινωνικοοικονομικούς δείκτες για να βοηθήσουν τους μαθητές να ξεπεράσουν τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην εκπαίδευση για οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς λόγους. Αποτελούν προσπάθεια να δημιουργηθεί ένας μόνιμος θεσμός στο πλαίσιο του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος στον οποίο θα μπορούν να εντάσσονται σχολεία των οποίων οι μαθητές έχουν ανάγκη από άنيση εκπαίδευση για να αντιμετωπίσουν τις κοινωνικές ανισότητες.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στις ΔΤ της ΖΕΠ Πατησίων γίνεται μια ενδιαφέρουσα εκπαιδευτική προσέγγιση που συνίσταται στις συνεργασίες των εκπαιδευτικών διαφόρων ειδικοτήτων μέσα στην τάξη με την ταυτόχρονη χρήση των ΤΠΕ. Δημιουργούνται περισσότερες ευκαιρίες πρόσβασης σε διάφορες πηγές μάθησης που βασίζονται σε ατομικές και ομαδικές δραστηριότητες και εμπειρίες (ενεργητική και βιωματική μάθηση - συνεργατική μάθηση). Η εκπαιδευτική διαδικασία παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, η καινοτόμος χρήση των ΤΠΕ υποστηρίζει την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών, όπως η επίλυση προβλημάτων και η επικοινωνία.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν αρκετά εμπόδια: θεσμικά, εκπαιδευτικά, τεχνικά και προσωπικά. Η χρήση των ΤΠΕ στα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από τα επίπεδα της εμπειρογνωμοσύνης των εκπαιδευτικών στην παιδαγωγική χρήση των ΤΠΕ, καθώς και των εργαλείων Web 2.0 και των κοινωνικών δικτύων για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Αντιμετωπίζοντας την πρόκληση του 2020 για το σύνολο της Ευρώπης, οι εκπαιδευτικοί έχουν πλέον στόχο όχι μόνο τη μεταφορά γνώσης αλλά και στην ανάπτυξη ΔΤ έτσι ώστε οι μαθητές να εργαστούν και να μοιραστούν τις εμπειρίες τους για την ενίσχυση της συν-δημιουργικότητας και την παραγωγή νέων ιδεών.

Η χρήση των εργαλείων Web 2.0 και η κοινωνική δικτύωση βελτιώνουν τις πρακτικές διδασκαλίας και μάθησης, συντελούν στην παρουσία των σχολείων και τη διάχυση των καλών πρακτικών, αποτελούν ένα μοχλό διαρκούς αξιολόγησης, αναθεώρησης, αλλαγής και βελτίωσης του εκπαιδευτικού έργου.

Οι ΔΤ μπορούν να ευδοκιμήσουν σε ένα περιβάλλον εμπιστοσύνης και κατανεμημένης ηγεσίας, σε μια σχολική μονάδα με σταθερή και λειτουργική υποδομή ΤΠΕ η οποία στη ΖΕΠ Πατησίων έγινε πραγματικότητα μέσα από τη χρηματοδότηση του πιλοτικού προγράμματος.

Στη συνέχεια το ερευνητικό έργο μας θα επικεντρωθεί στην επιμέρους αξιολόγηση των καινοτόμων εκπαιδευτικών πρακτικών καθώς και σε λεπτομερή ανάλυση και αποτίμηση της εφαρμογής του πιλοτικού προγράμματος στη ΖΕΠ Πατησίων.

## ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το έργο συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ελληνικό Δημόσιο στο πλαίσιο του προγράμματος ΕΣΠΑ.

## ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Bénabou, R., Kramarz, F. & Prost, c. (2009). The French zones d'éducation prioritaire: Much ado about nothing? *Economics of Educational Review*, 28(2009), 345-356.

Besios, A. & Lambropoulos, N. (2014). Creative Classrooms to Support Primary School In-Service Teachers' Professional Development. In the Proceedings of the 1st International Conference on Learning and Collaboration Technologies within the Human Computer Interaction International 2014 Conference (HCI 2014), session organised by Niki Lambropoulos & Habib Fardoun on Immersive New Worlds: Web 3.0 Emerging Architectures for Collaborative eLearning Communities. Experts session in HCI 14 Conference, 22 - 27 June 2014, Creta Maris, Heraklion, Crete, Greece. (<http://www.hcii2014.org/>).

Bernstein, B. (1991). Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος, (μτφ: Ι. Σολομών). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Bocconi, S., Kamylyis, P. and Punie, Y. JRC Scientific and Policy Reports. Innovating Learning: Key Elements for Developing Creative Classrooms in Europe. eLearning Papers , ISSN: 1887-1542, www.elearningpapers.eu n. 30, September 2012.

Berners-Lee, T. (2007). Berners-Lee warns of changes ahead. *Computing Magazine*. Retrieved 17/11/2013, from <http://www.computing.co.uk/computing/analysis/2186086/berners-lee-arnschanges-ahead>

Chen, D.H.C. & Kee, H.L. (2005). A Model on Knowledge and Endogenous Growth. *World Bank Policy Research Working Paper 3539*. Retrieved 20/12/2013, from <http://info.worldbank.org/etools/library/latestversion.asp?135703>

Daniels J.S. (2002) "Foreword" in *Information and Communication Technology in Education – A Curriculum for Schools and Programme for Teacher Development*. Paris: UNESCO

Delich, P. (2006). *Pedagogical and interface modifications: What instructors change after teaching online*. Published doctoral dissertation, Pepperdine University, Malibu, CA. Retrieved 10/12/2013, from <http://proquest.umi.com/pqdlink?Ver=1&Exp=09-09-2012&FMT=7&DID=1144195631&RQT=309&attempt=1>

Downes, S. (2005). E-learning 2.0. *eLearn Magazine*. Association for Computing Machinery, Inc. Retrieved 12/04/2006, from <http://elearnmag.org/subpage.cfm?section=articles&article=29-1>

ESRC (2006). Economic and Social Research council. Retrieved 13/12/2013, from [http://www.esrcsocietytoday.ac.uk/ESRCInfoCentre/opportunities/current\\_funding\\_opportunities/tel\\_call.aspx?ComponentId=14262&SourcePagelId=5964](http://www.esrcsocietytoday.ac.uk/ESRCInfoCentre/opportunities/current_funding_opportunities/tel_call.aspx?ComponentId=14262&SourcePagelId=5964)

Kamylyis, P., Law, N., Punie, Y., Bocconi, S., Brečko, B., Han, S., Looi, S-K. and Miyake, N. ICT-enabled innovation for learning in Europe and Asia - Exploring conditions for sustainability, scalability and impact at system level. (2013). JRC Scientific and Policy Reports. Retrieved 12/1/2014, from <http://ipts.jrc.ec.europa.eu/publications/pub.cfm?id=6362>

Lambropoulos, N., Faulkner, X. & Culwin, F. (2012). Supporting Social Awareness in Collaborative E-learning. *The British Journal of Educational Technologies (BJET)*, Volume 43, Issue 2, pages 295–306, March 2012.

Meyer, K. A. (2002). *Quality in distance education: Focus on on-line learning*. San Francisco, CA, Jossey-Bass.

Palinscar, A. S. (1998). Social constructivist perspectives on teaching and learning. *Annual Review of Psychology*, 49: 345-375.

Reddy, V.V. & Manjulika, S. (2002) The Changing Context of Higher Education in the 21st Century, in V.V. Reddy and S Manjulika (eds.) *Towards Virtualization-Open and Distance Learning*, pp. 1-47. New Delhi: Kogan Page.

Thompson, A., & Schmidt, D. A. (2007). Winter 2006-2007. *Journal of Computing in Teacher Education (JCTE)*, 23(2).

UNESCO (2002). *Information and Communication Technology in Education – A Curriculum for Schools and Programme for Teacher Development*. Paris: UNESCO. Retrieved 20/12/2013, from <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001295/129538e.pdf>